

Quyền cạnh tranh đảng phái ở Châu Phi hiện nay - từ pháp lý đến thực tiễn

TS. PHẠM THỊ HOA

Học viện Báo chí và Tuyên truyền; Email: hoaphamhd@gmail.com

Nhận ngày 01 tháng 9 năm 2023; chấp nhận đăng tháng 12 năm 2023.

Tóm tắt: Châu Phi được biết đến với tình trạng dân trí thấp, sống du canh du cư theo bộ tộc, bộ lạc, chậm phân hoá giai cấp - xã hội và sự thống trị, bóc lột, chia rẽ dưới sự áp đặt của đế quốc thực dân. Châu lục này hiện đang phải đối mặt với nhiều thách thức để phát triển mà một trong những vấn đề cấp bách hiện nay là giải quyết các xung đột sắc tộc, tôn giáo, tranh giành quyền lực. Bài viết này sẽ tập trung làm rõ tiến trình đảm bảo quyền cạnh tranh đảng phái ở Châu Phi trên cơ sở làm rõ các quy định pháp lý về quyền này, và thực tiễn thực hiện các quyền này của người dân ở một số quốc gia Châu Phi, từ đó đưa ra những nhận định, đánh giá về tiến trình thực hiện quyền cạnh tranh đảng phái ở các quốc gia lục địa đen này.

Từ khóa: quyền cạnh tranh, đảng phái ở Châu Phi, pháp lý đến thực tiễn.

Abstract: As the third-largest continent in the world in terms of area and the second-largest in population, Africa is rich in natural resources, particularly oil, and minerals with significant, yet newly-exploited reserves. It holds favorable conditions for economic development. However, Africa is known for its low literacy rates; nomadic lifestyles across tribes; slow class-societal differentiation; domination, exploitation, and division imposed by colonial empires. The continent faces numerous challenges, notably in resolving ethnic conflicts, religious tensions, and power struggles. This article aims to discuss the process of ensuring party competition rights in Africa by clarifying the legal regulations governing these rights and examining their practical implementation among people in some African countries. Thereby, it provides insights and assessments of the progress in exercising party competition rights in these nations.

Keywords: competition rights, political parties in Africa, legal frameworks to realities.

1. Các quy định pháp lý về quyền cạnh tranh đảng phái ở các quốc gia Châu Phi

Quyền cạnh tranh đảng phái đã được ghi nhận và quy định trong Hiến pháp, các quy định pháp lý của các quốc gia Châu Phi.

Thứ nhất, khẳng định tầm quan trọng của quyền cạnh tranh đảng phái. Quyền cạnh tranh đảng phái tại Châu Phi được thể hiện và bảo vệ thông qua các quy định pháp lý có sức mạnh phản ánh ý nghĩa quan trọng của việc duy trì môi trường cạnh tranh lành mạnh trong hệ thống chính trị. Các văn bản pháp lý này khẳng định quyền của mọi đảng phái tham gia vào quá trình cạnh tranh một cách bình

đẳng và có cơ hội thiết lập tầm ảnh hưởng dựa trên sự hấp dẫn của ý tưởng và chất lượng lãnh đạo.

Thứ hai, quy định về quyền tham gia bầu cử. Các hiến pháp và luật pháp tại nhiều quốc gia Châu Phi đều quy định rõ quyền tham gia bầu cử cho tất cả công dân, bất kể đảng phái họ thuộc về. Điều này đảm bảo tính công bằng trong việc tham gia quá trình bầu cử và tạo điều kiện cho sự cạnh tranh lành mạnh giữa các đảng.

Thứ ba, quy định về việc thành lập và hoạt động đảng phái. Các quy định pháp lý cũng quy định về việc thành lập và hoạt động của các đảng phái. Việc này bao gồm quy trình đăng ký, mức độ minh bạch

về nguồn tài trợ và hoạt động tài chính, cũng như các quy định về độc lập và tính đa dạng của các đảng.

Thứ tư, hạn chế quyền thống trị quá mức. Một số quốc gia Châu Phi đã đặt ra các hạn chế về quyền thống trị quá mức của một đảng phái. Những quy định này nhằm ngăn chặn sự tập trung quá mức quyền lực và ngăn cản việc một đảng chiếm đa số quá lớn, gây ra sự thiếu cạnh tranh và tạo điều kiện cho các ý tưởng và quan điểm khác biệt tham gia vào quá trình chính trị.

Thứ năm, quy định về kiểm soát tài sản và tài chính. Các quy định về kiểm soát tài sản và tài chính của các đảng phái cũng đóng vai trò quan trọng trong việc đảm bảo tính minh bạch và tránh sự lạm quyền. Những quy định này thường đòi hỏi các đảng phái phải tiết lộ nguồn tài trợ và hoạt động tài chính một cách công khai.

Thứ sáu, quyền tiếp cận truyền thông và thông tin. Quyền cạnh tranh đảng phái cũng liên quan đến quyền tiếp cận truyền thông và thông tin. Các đảng phái cần có quyền tiếp cận truyền thông để thể hiện quan điểm của mình một cách hiệu quả và đảm bảo rằng cử tri được tiếp cận thông tin đa dạng để đưa ra quyết định bầu cử.

Thứ bảy, quyền thể hiện ý kiến và tranh luận. Một khía cạnh quan trọng của quyền cạnh tranh đảng phái là quyền thể hiện ý kiến và tranh luận. Các đảng phái cần có quyền tự do thể hiện quan điểm và tiến hành tranh luận về các vấn đề quan trọng trong xã hội, đảm bảo tính đa dạng ý kiến trong môi trường chính trị.

Nhiều quốc gia Châu Phi đã ban hành các quy định pháp lý về quyền cạnh tranh đảng phái, điển hình trong số đó phải kể đến Nigeria và Zimbabwe.

Ở Nigeria.

Hiến pháp Nigeria năm 1999 xác định quyền tự do hội họp và quyền tự do biểu đạt cho mọi công dân. Điều này đảm bảo rằng các đảng phái có quyền tự do hoạt động, biểu đạt quan điểm và tương tác với cử tri. Luật về Đảng Chính trị (Political Parties Act) ra đời năm 2007 để điều chỉnh hoạt động của các đảng chính trị tại Nigeria. Một số điểm chính trong luật bao gồm: Đăng ký và tiến trình hình thành đảng. Đảng chính trị phải đáp ứng các yêu cầu đăng

ký để được công nhận là đảng hợp pháp. Quá trình hình thành và đăng ký đảng phải tuân theo các quy định; Sự đa dạng và phân phối quyền lực: Luật yêu cầu các đảng chính trị phải thể hiện sự đa dạng dân tộc, tôn giáo và vùng miền trong cơ cấu quản lý và ứng cử viên. Điều này nhằm đảm bảo rằng các đảng không tập trung quyền lực và ủng hộ vào một nhóm đơn nhất; Nguyên tắc tham gia cuộc bầu cử: Luật quy định các nguyên tắc và quy định mà các đảng phải tuân theo khi tham gia vào các cuộc bầu cử. Điều này bao gồm việc giới hạn việc sử dụng tiền bạc trong chiến dịch và đảm bảo tính minh bạch và công bằng trong quá trình bầu cử; Tài trợ và tài chính đảng: Luật xác định nguồn tài trợ và các giới hạn về tài chính đảng. Điều này nhằm đảm bảo rằng các đảng không bị phụ thuộc vào nguồn tài chính từ các cá nhân hoặc tổ chức có thể ảnh hưởng đến quyết định chính trị. Quy định về trao quyền và xung đột lợi ích cấm việc trao quyền hoặc cung cấp hỗ trợ tiền tài cho người khác với mục đích can thiệp vào quá trình bầu cử hoặc tạo ra xung đột lợi ích, qua đó ngăn ngừa tham nhũng và những ảnh hưởng không lành mạnh đến quá trình cạnh tranh đảng phái.

Ở Zimbabwe.

Zimbabwe là một quốc gia nằm ở miền Nam Châu Phi, nổi tiếng với sự phát triển của hệ thống đảng phái. Để đảm bảo sự công bằng và cạnh tranh trong hoạt động của các đảng phái. Ở Zimbabwe, quyền cạnh tranh đảng phái được bảo đảm và điều chỉnh thông qua một số quy định pháp lý. Các quy định này nhằm đảm bảo sự minh bạch, công bằng và cạnh tranh trong hoạt động chính trị của các đảng phái. Hiến pháp của Zimbabwe khẳng định quyền tự do hội nhập và cạnh tranh của các đảng phái. Nó cam kết đảm bảo quyền của mọi công dân tham gia vào hoạt động chính trị, thành lập và tham gia các đảng phái theo ý muốn của mình. Luật Đảng phái của Zimbabwe quy định việc thành lập, tổ chức và hoạt động của các đảng phái. Nó đảm bảo rằng các đảng phái không bị cấm hoặc ràng buộc, và có quyền tự do tham gia vào các cuộc bầu cử và các quy trình chính trị khác. Chính phủ Zimbabwe đã thiết lập cơ chế kiểm soát để đảm bảo sự cạnh tranh công

bằng giữa các đảng phái. Các cơ chế này bao gồm việc thành lập Ủy ban Bầu cử và Luật phổ biến thông tin, nhằm đảm bảo môi trường hoạt động chính trị minh bạch và công bằng. Quyền dân chủ là một nguyên tắc cốt lõi trong quyền cạnh tranh đảng phái ở Zimbabwe. Dân chủ được thể hiện qua quyền tự do bầu cử và quyền tham gia vào các cuộc họp và hội nghị chính trị, thảo luận và đưa ra ý kiến. Tất cả mọi công dân, không phân biệt đảng phái, được tự do tham gia vào các hoạt động chính trị và đóng góp ý kiến của mình. Để đảm bảo tuân thủ quy định về cạnh tranh đảng phái, Zimbabwe cũng có cơ chế giám sát và giải quyết tranh chấp. Các cơ quan giám sát và tổ chức phiên tòa độc lập được thành lập để xem xét các khiếu nại và tranh chấp liên quan đến việc vi phạm quyền cạnh tranh đảng phái.

2. Thực trạng thực hiện quyền cạnh tranh đảng phái ở các quốc gia Châu Phi

Trong thực tế, Châu Phi tổng hợp nhiều đảng phái với các màu sắc ý kiến và quan điểm chính trị khác nhau. Tuy nhiên, thực trạng thực hiện quyền cạnh tranh đảng phái không phải lúc nào cũng phản ánh mức độ đa dạng này. Một số quốc gia có sự thống trị quá mức của một số đảng phái, hạn chế sự cạnh tranh và tạo điều kiện cho quyền lực tập trung. Một số quốc gia Châu Phi đối mặt với thách thức về bất công và tham nhũng trong quá trình cạnh tranh đảng phái. Những hạn chế trong việc truy cập nguồn tài trợ, kiểm soát truyền thông và thất bại trong việc tiếp cận thông tin chính xác có thể gây ra bất bình đẳng trong cuộc đua chính trị. Thực trạng thực hiện quyền cạnh tranh đảng phái còn phụ thuộc vào mức độ can thiệp chính trị và nguy cơ bạo lực. Các đảng phái có thể bị áp lực từ các lực lượng nội tại hoặc bị can thiệp từ phía ngoại, ảnh hưởng đến sự cạnh tranh và tự do thể hiện ý kiến. Một khía cạnh quan trọng của thực trạng thực hiện quyền cạnh tranh đảng phái là tính minh bạch và công bằng trong quá trình bầu cử. Một số quốc gia có lịch sử bầu cử bất công và gian lận, ảnh hưởng đến tính cạnh tranh và khả năng thể hiện ý muốn của người dân. Thực trạng thực hiện quyền cạnh tranh đảng phái cũng phụ thuộc vào điều kiện kinh tế và xã hội của các quốc gia Châu Phi.

Các đảng phái có thể gặp khó khăn trong việc tài trợ và tổ chức hoạt động nếu môi trường kinh doanh không ổn định hoặc xã hội đang gặp nhiều thách thức. Mức độ thực hiện quyền cạnh tranh đảng phái cũng phụ thuộc vào văn hoá và giáo dục chính trị của mỗi quốc gia. Nếu người dân không được giáo dục về quyền lợi và trách nhiệm trong việc tham gia chính trị, sự cạnh tranh và sự tham gia có thể bị hạn chế. Mặc dù thực trạng thực hiện quyền cạnh tranh đảng phái đối mặt với nhiều thách thức, sự cam kết của các quốc gia Châu Phi vẫn là đảm bảo sự cạnh tranh lành mạnh trong hệ thống chính trị. Sự cải tiến trong việc thực hiện quyền này đòi hỏi nỗ lực tập trung để tạo điều kiện công bằng, minh bạch và đa dạng cho mọi đảng phái tham gia vào cuộc chơi chính trị.

Ở Nigeria, việc thực hiện cạnh tranh đảng phái thường gặp nhiều khó khăn và thách thức, có xu hướng bị ảnh hưởng bởi thực tế xã hội, chính trị và kinh tế của đất nước. Các vấn đề nổi bật bao gồm: Tham nhũng trong quá trình bầu cử; Xung đột dân tộc và tôn giáo; Áp lực chính trị và quân sự; Áp lực tài chính và thiếu nguồn lực; Xâm phạm tài sản và quấy rối. Tham nhũng là một vấn đề nghiêm trọng tại Nigeria và có thể ảnh hưởng đến cạnh tranh đảng phái. Trong các cuộc bầu cử, đã có báo cáo về việc mua phiếu bằng tiền hoặc quà tặng. Ví dụ, trong các cuộc bầu cử cấp bang, có báo cáo về việc phân phát tiền và quà tặng để ảnh hưởng đến việc bỏ phiếu. Xung đột dân tộc và tôn giáo có thể làm suy yếu tính minh bạch và công bằng trong quá trình cạnh tranh đảng phái. Ví dụ, trong một số vùng miền, các đảng chính trị có thể tập trung vào việc thu hút ủng hộ từ dân tộc hoặc tôn giáo cụ thể thay vì trình bày các chính sách và giải pháp thực tế cho cộng đồng. Lịch sử của các cuộc đảo chính và áp lực chính trị có thể tạo ra môi trường không ổn định cho cạnh tranh đảng phái. Sự thất bại của một số cuộc đảo chính đã làm tăng cường quyền lực của quân đội trong việc quản lý chính trị. Điều này có thể tạo ra áp lực cho các đảng phái thể hiện sự tuân thủ và dựa vào sự ủng hộ của quân sự. Các đảng chính trị có thể gặp khó khăn trong việc thu thập đủ tài chính để thực hiện chiến dịch hiệu quả. Các cuộc bầu cử đòi hỏi một

lượng lớn nguồn lực để thực hiện quảng cáo, tổ chức sự kiện và hỗ trợ ứng cử viên. Đối với các đảng nhỏ và tầm trung, việc thiếu nguồn lực có thể làm giảm khả năng cạnh tranh. Các cuộc bầu cử tại Nigeria đã chứng kiến việc xâm phạm tài sản và quấy rối đối với các ứng cử viên và người ủng hộ. Điều này có thể tạo ra một môi trường đáng sợ và làm suy yếu sự tự do và sự tự do trong việc tham gia cạnh tranh đảng phái. Nhiều cáo buộc được đưa ra liên quan đến gian lận trong cạnh tranh giữa các đảng phái, đặc biệt thông qua quá trình bầu cử ở quốc gia này. Điển hình có thể kể đến như: Các cuộc bầu cử đưa Obasanjo lên nắm quyền vào năm 1999 và một lần nữa vào năm 2003 bị đánh giá là không tự do và không công bằng. Tại một số vùng, kết quả của cuộc bỏ phiếu chênh lệch đến mức khó tin với 100% phiếu bầu cho ông Obasanjo mà trong số đó, không có lá phiếu nào là không hợp lệ. Cuộc tổng tuyển cử năm 2007 đưa Umaru Yar'Adua của Đảng Dân chủ Nhân dân lên nắm quyền bị đánh giá là một cuộc bầu cử bị cộng đồng quốc tế lên án có nhiều gian lận.

Ở Libya, việc thành lập đảng phái không bị hạn chế, thực tế một loạt các đảng phái chính trị được tổ chức để tham gia cuộc bầu cử Đại hội Nhân dân toàn quốc GNC năm 2012, nhưng tất cả các ứng cử viên được yêu cầu tranh cử với tư cách độc lập trong cuộc bầu cử năm 2014. Chính trị dân sự kể từ đó đã bị lu mờ bởi các hoạt động của các nhóm vũ trang, những người nắm giữ quyền lực và ảnh hưởng đáng kể. Trong khi tồn tại các nhóm và liên minh chính trị khác nhau, môi trường pháp lý và an ninh hỗn loạn không cho phép cạnh tranh chính trị bình thường. Các công dân bình thường không có vai trò gì trong các vấn đề chính trị của Libya, hiện đang bị chi phối bởi các phe phái vũ trang, chính phủ nước ngoài, lợi ích dầu mỏ, các tập đoàn buôn lậu và các lực lượng ngoài chính trị khác. Công dân và các nhân vật chính trị dân sự phải chịu bạo lực và đe dọa bởi các nhóm vũ trang khác nhau.

Ở Zimbabwe, đây là một quốc gia tại miền nam Châu Phi, đã trải qua nhiều thử thách kinh tế và chính trị trong quá khứ. Một trong những yếu tố quan trọng để xây dựng một xã hội công bằng

và phát triển là việc thực hiện quyền cạnh tranh đảng phái. Zimbabwe từng nằm dưới sự cai trị của Robert Mugabe trong suốt 37 năm. Trong thời gian này, quyền cạnh tranh đảng phái bị hạn chế và chính phủ thường áp đặt những rào cản đối với các đảng đối lập. Tuy nhiên, sau cuộc đảo chính không bạo lực năm 2017, ông Emmerson Mnangagwa đã trở thành Tổng thống và hứa hẹn mở ra một trang mới cho đất nước. Mặc dù quyền cạnh tranh đảng phái được bảo đảm theo quy định pháp lý, thực tế hiện nay ở Zimbabwe vẫn còn những vấn đề liên quan đến sự cạnh tranh đảng phái như hạn chế tự do ngôn luận, thiếu minh bạch và công bằng trong quy trình bầu cử, thách thức tài chính. Việc hạn chế tự do ngôn luận có thể ảnh hưởng đến khả năng các đảng phái truyền đạt ý kiến và chính sách của mình một cách công bằng. Các rào cản pháp lý và hạn chế truyền thông đôi khi gây khó khăn cho các đảng phái nhỏ và đối thủ chính trị. Mặc dù Zimbabwe đã có những tiến bộ trong việc tổ chức các cuộc bầu cử đa đảng, nhưng vẫn còn những vấn đề liên quan đến minh bạch và công bằng. Báo cáo về sự can thiệp của chính phủ trong quá trình bầu cử và việc tước quyền của các đảng phái đối thủ còn gây tranh cãi. Đa số đảng phái ở Zimbabwe gặp khó khăn trong việc tài trợ và hoạt động. Sự phụ thuộc vào nguồn tài trợ từ chính phủ và những hạn chế về việc huy động nguồn lực độc lập có thể ảnh hưởng đến sự đa dạng và động lực của các đảng phái.

Kể từ khi Mnangagwa nhậm chức, Zimbabwe đã có những bước đi tích cực về việc cải cách và cung cấp quyền cạnh tranh đảng phái. Một trong những biện pháp quan trọng là mở cửa sân chơi chính trị cho các đảng đối lập và chấp nhận các ý kiến khác nhau. Điều này đồng nghĩa với việc tự do ngôn luận được tôn trọng và các cuộc biểu tình công khai không bị đàn áp. Hơn nữa, Zimbabwe đã tiến hành cải cách hiến pháp nhằm tạo ra một môi trường thuận lợi hơn cho cạnh tranh đảng phái. Các điều khoản liên quan đến đảng phái, tự do hội họp và tự do báo chí đã được sửa đổi để đảm bảo tính minh bạch và công bằng trong hệ thống chính trị. Mặc dù đã có

những bước cải cách tích cực, tình hình cạnh tranh đảng phái ở Zimbabwe vẫn còn nhiều thách thức. Một số đảng đối lập vẫn gặp khó khăn trong việc hoạt động một cách tự do và công khai. Ngoài ra, việc kiểm soát truyền thông và ảnh hưởng của quân đội cũng là những yếu tố cản trở thực hiện đầy đủ quyền cạnh tranh đảng phái.

3. Một số nhận định về tiến trình đảm bảo quyền cạnh tranh đảng phái ở các quốc gia Châu Phi

Mặc dù quyền cạnh tranh đảng phái được thừa nhận và định rõ trong hiến pháp và hệ thống pháp luật tại nhiều quốc gia Châu Phi, việc thực hiện quyền này trên thực tế vẫn đối mặt với nhiều thách thức và hạn chế đáng kể. Dưới đây là một số khía cạnh liên quan đến việc thực hiện quyền cạnh tranh đảng phái tại khu vực này:

Một là, sự khác biệt về mức độ phát triển mà tập trung ở sự mất cân đối kinh tế và sự bất bình đẳng. Một số quốc gia Châu Phi đang phải đối mặt với tình trạng kinh tế yếu và thiếu nguồn tài nguyên, gây ra sự chênh lệch về mức độ phát triển giữa các quốc gia. Điều này có thể dẫn đến sự chênh lệch trong khả năng tham gia và cạnh tranh của các đảng phái. Sự chênh lệch về mức sống và quyền lực của các đảng và cá nhân ở Châu Phi tạo ra tình trạng bất bình đẳng trong quá trình tham gia chính trị. Các đảng và cá nhân giàu có có khả năng tài chính và quyền lực lớn hơn trong việc cạnh tranh trong cuộc đua chính trị.

Hai là, sự can thiệp của chính phủ bao gồm hạn chế tự do ngôn luận và sự can thiệp vào quá trình bầu cử. Một số quốc gia Châu Phi vẫn áp đặt hạn chế lên tự do ngôn luận và tự do tập hợp. Điều này có thể trở thành rào cản đối với việc thực hiện quyền cạnh tranh đảng phái và tham gia chính trị của người dân nơi đây. Trong một số trường hợp, can thiệp của chính phủ vào quá trình bầu cử và các hoạt động chính trị có thể làm suy yếu tính công bằng và minh bạch, ảnh hưởng đến sự cạnh tranh của các đảng phái.

Ba là, sự thiếu minh bạch và trách nhiệm. Sự thiếu minh bạch trong quản lý tài chính của các đảng phái có thể tạo điều kiện cho sự lạm dụng tài chính và tạo ra các hạn chế trong việc tham gia của các đối tượng mới. Một số đảng và tổ chức chính

trị xã hội chưa thể đảm bảo trách nhiệm trong việc đáp ứng nhu cầu của cử tri và tham gia vào quá trình ra quyết định.

Bốn là, những thách thức trong việc thực hiện quyền cạnh tranh đảng phái. Đôi khi, các quy định pháp lý về quyền cạnh tranh đảng phái chưa đủ rõ ràng và minh bạch, dẫn đến sự hiểu sai hoặc lạm dụng. Một số đảng phái và doanh nghiệp vẫn ưu tiên tư duy bảo vệ lợi ích của mình hơn là tham gia môi trường cạnh tranh công bằng.

Nhìn chung, mặc dù còn tồn tại nhiều thách thức, nhưng cũng có những tín hiệu khả quan về việc thực hiện quyền cạnh tranh đảng phái ở Châu Phi. Việc thực hiện quyền cạnh tranh đảng phái tại Châu Phi không chỉ có lợi cho sự phát triển kinh tế mà còn góp phần tạo ra môi trường kinh doanh công bằng và tạo cơ hội cho tất cả các đối tượng tham gia. Trong thời gian tới, sức mạnh về tài nguyên vẫn là ưu thế nổi bật của Châu Phi, châu lục nắm giữ trữ lượng lớn cả về năng lượng truyền thống và các nguồn năng lượng mới. Đây sẽ vẫn là những yếu tố mà bất cứ cường quốc nào cũng không thể bỏ qua trong những thập kỷ tới. Điều này vừa là thời cơ, cũng là thách thức đối với tiến trình dân chủ trong chính trị, đặc biệt là cạnh tranh đảng phái ở châu Phi thời gian tới./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Lưu Văn An (2009), *Giáo trình Chính trị học so sánh*, Nxb. CT - HC, H.
2. Nguyễn V. A. (2018), *Phát triển kinh tế bền vững ở Châu Phi thông qua quyền cạnh tranh đảng phái*, Tạp chí Khoa học Kinh tế, 36(4), 150-160.
3. Trương, Q. H. (2019), *Đổi mới pháp lý về Cạnh tranh đảng phái: Nhiệm vụ và thách thức cho Châu Phi*, Hội thảo Khoa học Kinh tế và Quản lý, 74-86.
4. Vương H. T. (2020), *Vai trò của Cạnh tranh đảng phái trong Phát triển Kinh tế: Bài học từ Châu Phi*, Tạp chí Kinh tế và Quản lý, 28(2), 45-60.
5. Lê Kim Sa, Kiều Thanh Nga, *Thế kỉ châu Phi, sự thàn kì mới của thế giới*, Tạp chí Cộng sản điện tử, <https://www.tapchicongsan.org.vn/web/guest/the-gioi-van-de-su-kien/-/2018/825248/the-ky-chau-phi-su-than-ky-moi-cua-the-gioi>, đăng ngày 9/4/2022, truy cập ngày 8/9/2023.